

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА**

На правах рукопису

ШАРАГІНА ОЛЬГА ВОЛОДИМИРІВНА

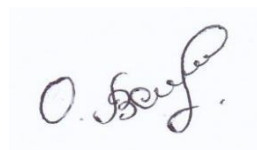
УДК 821.161.2–1–9 (477)''1960–1980''

**ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОЇ «ТИХОЇ ЛІРИКИ» 60–80-х РОКІВ
XX СТОЛІТТЯ**

10.01.01 – українська література

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі української літератури факультету української філології та літературної творчості імені А. Малишка Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
Бледних Тетяна Юріївна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
доцент кафедри української літератури

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Ткаченко Анатолій Олександрович,
Інститут філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри історії української літератури,
теорії літератури та літературної творчості

кандидат філологічних наук, доцент
Радько Ганна Іванівна,
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка,
доцент кафедри української літератури

Захист відбудеться 19 жовтня 2020 року о 12.00 год на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.22 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано 16 вересня 2020 р.

Учений секретар спеціалізованої вченої ради

Н. Д. Осмак

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Лірика 60–80-х років ХХ ст. в українському літературознавстві розглядалася в поетологічному аспекті крізь призму стильових тенденцій з урахуванням досвіду найбільш помітних літературних індивідуальностей. Вивченню ж суспільно-політичних, культурно-ідеологічних і художньо-естетичних аспектів поетичного феномену «тихої лірики» приділялася співмірно менша увага. Вітчизняні студії концептуальної парадигми «тихої лірики» ґрунтувалися на паралельному чи антитетичному порівняльному аналізі творів цього феномену й творчого самовираження чільних поетів-шістдесятників. Такий підхід зумовив наукову необхідність спеціального вивчення «тихої лірики», сутність якої полягала насамперед у творчій самореалізації митця як апологета «Вічного Слова». «Тиха поезія» тяжіла радше до естетичної, аніж суспільно-політичної площини, через аполітичну позицію її авторів.

Важлива роль у творчості «тихих ліриків» належала ідейно-естетичним константам самоідентифікації, морального вдосконалення, переосмислення цінностей, які потребували відчуження митців від навколишньої суєти, налаштування на глибинне самозосередження. Про це свідчить поглиблення натурфілософських тенденцій у морально-етичній площині їхньої поезії, а в особистісно-емоційній – відчуття тотальної самотності. Саме у 70-х рр. ХХ ст. спостерігаємо певну зміну широкоформатних технологічних образів і реалій космічно-індустріальної доби на конкурентні – культурологічні, аксіологічні, екзистенційні, натурфілософські тенденції, кордоцентричні себевияви, медитативні рефлексії, на той герметизм, який спонукав до вишуканості стилю, філігранності авторської метафори. Відбувся перехід від «космізму» до морально-філософських мотивів буття конкретної людини та утвердження естетичних цінностей її існування. Такою була реакція поетів на реальність життя в СРСР, у якій на Всесоюзному з'їзді письменників 1971 р. фактично заборонили писати про будь-що інше, аніж «досягнення радянської людини».

Творчість «тихих» привертає увагу літературознавців, а саме: В. Дончика, М. Зубрицької, Ю. Коваліва, В. Моренця, Т. Пастуха, О. Сливинського, Е. Соловей, Л. Тарнашинської, А. Третяченко та ін., які осмислюють її специфічні риси, особливості та прикмети. Серед дисертацій, у яких дотично аналізувалася «тиха лірика», вирізняються дослідження О. Каленченка, Т. Кременя, В. Крупки, Л. Кулакевич, В. Моренця, Н. Поколенко й А. Третяченко.

Отже, актуальність дисертації зумовлена необхідністю системного дослідження особливостей світоглядно-естетичної платформи та образної системи української «тихої лірики» 1960–80-х рр. Осмислення цього знакового явища поглибить уявлення про художню неповторність вітчизняної поезії, її осяги в літературному житті України минулого століття.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах наукового напрямку кафедри української літератури Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова в площині наукової теми «Шляхи розвитку української літератури XVII–XXI століть». Тему дисертації затверджено Науковою радою Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України (протокол № 3 від 04. 11. 2014 р.).

Мета роботи – висвітлити самотність художньо-естетичних доміант і констант «тихої лірики», дешифрувати її кодову систему в ідейно-мотивній та художній площинах.

Досягнення мети передбачає виконання таких **завдань**:

- дослідити витoki й генезу «тихої лірики» в українському літпроцесі та обґрунтувати цей поетичний феномен;
- окреслити рецепцію «тихої поезії» літературно-критичною та літературознавчою думкою кін. ХХ – поч. ХХІ ст.;
- з'ясувати ідейно-мотиваційні та художні константи й доміанти ліричного письма «тихих поетів», специфіку творення їхнього поетичного універсуму крізь концептуальну систему кодів;
- розкрити роль і функції фольклорних мотивів; індивідуальні й спільні особливості поетичної інтерпретації релігійних мотивів у творчій парадигмі «тихих ліриків»;
- систематизувати поетику пейзажних ландшафтів крізь призму натурфілософії та кордоцентризму «тихої лірики» 60–80-х рр. ХХ ст.;
- визначити специфіку морально-естетичних потлумачень «тихими ліриками» ролі поета та поезії.

Об'єктом дослідження є українська «тиха лірика» як феномен нонконформістської поезії та естетичні координати «негучної» дикції митців др. пол. ХХ ст. (І. Жиленко, С. Йовенко, А. Кичинський, Л. Талалай, П. Мовчан, В. Підпалій, Л. Скирда, Д. Чередниченко).

Предмет дослідження – філософія, естетика та художня система «тихої лірики» 60–80-х рр. ХХ ст. як поетичного феномена.

Теоретико-методологічну базу дослідження склали філософські розвідки, присвячені проблематиці кордоцентризму (Г. Сковорода, П. Куліш, П. Юркевич, М. Костомаров, Д. Чижевський), ідеалізму (М. Шлемкевич), семіотики (Р. Барт, У. Еко), екзистенціалізму (А. Камю, С. К'єркегор, Ж.-П. Сартр, К. Ясперс), герменевтики (Г. Гадамер, М. Гайдеггер, В. Ізер, П. Рікер), і наукові студії, присвячені проблемам теорії та історії літератури, фольклористики, естетики й поетики художнього твору І. Дзюби, В. Дончика, Ю. Коваліва, В. Моренця, В. Погребенника, М. Рябчука, Є. Сверстюка, Е. Соловей, Т. Пастуха, Л. Тарнашинської, А. Ткаченка, частково А. Гризуна, М. Домчук, О. Каленченка, Т. Кременя, Н. Поколенко, О. Рарицького, А. Третьяченко та ін. авторів.

Наукова реалізація визначених мети та завдань роботи зумовила застосування низки методів дослідження, зокрема: *культурно-історичного* (посприяв розкриттю зв'язків феномену з середовищем, яке його породило) та *порівняльно-історичного* (допоміг окреслити процеси взаємозв'язку й індивідуальних особливостей «тихої лірики»), *феноменологічного* та *герменевтичного* (дали змогу відповідно вирізнити автотелічну основу поезії, зінтерпретувати її), *біографічного* (став у пригоді при з'ясуванні впливу реалій життя автора на його літературну творчість), а також *методу рецептивної естетики* (розкрив естетичну сутність системи «автор-твір-читач»).

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше системно та цілісно здійснено аналіз «тихої лірики» 1960–80-х рр. як поетичного руху, вивчено

особливості дискурсивних практик митців, їх ідейно-естетичного світу та вагомості внесків у творення вищої культури поетичного письма. Продовжено спостереження дослідників над своєрідністю авторської поезики «тихих ліриків», виявлено світоглядно-мистецькі паралелі української, російської та болгарської поезії др. пол. ХХ ст.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає у придатності використання її результатів при підготовці та реалізації університетських лекційних курсів із історії української літератури ХХ ст.; розробці спецкурсів і спецсеминарів, присвячених літературному процесу другої половини ХХ ст.; написанні підручників і навчальних посібників; при підготовці бакалаврських та магістерських робіт; застосуванні при здобутті шкільної літературної освіти, а також при реалізації едиційних проєктів.

Апробація результатів дослідження. Наукові концепти і висновки дисертації були обговорені на засіданнях кафедри української літератури Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, висвітлені у статтях і наукових доповідях на наукових конференціях різних рівнів: *Міжнародних* – «„У тридев'ятому царстві“: феномен казки у літературі, фольклорі та медіа» (Бердянськ, 25–26 вересня 2014 р.), «Сучасна філологія: актуальні наукові проблеми та шляхи вирішення» (Одеса, 24–25 квітня 2015 р.), «Нове у філології сучасного світу» (Львів, 12–13 червня 2015 р.), «II Таврійські філологічні читання» (Херсон, 20–21 травня 2016 р.), «Слов'янські студії» (Миколаїв, 24–26 травня 2016 р.), «Сучасний вимір філологічних наук» (Львів, 15–16 липня 2016 р.), «Теоретична і дидактична філологія: надбання, проблеми, перспективи розвитку» (Переяслав-Хмельницький, 4–5 жовтня 2016 р.), «Таврійські філологічні наукові читання» (Київ, 27–28 січня 2017 р.), CXLVI International Research and Practice Conference «Objective and subjective factors information of linguistic mechanisms in the age of domination of liberal values and priority of personal identity» (Лондон, 19–25 липня 2017 р.), «Корифеї української літератури і науки: фундаментальний внесок неокласиків» (Київ, 10–11 листопада 2017 р.), «Формування європейських стандартів, цінностей та безпекового простору – стратегічний напрям української держави» (Київ, 14 березня 2018 р.), «Мова, література, культура: Актуальні питання взаємодії» (Львів, 11–12 жовтня 2019 р.); *Всеукраїнських* – «Актуальні проблеми культури української мови та мовлення» (Острог, 24–25 жовтня 2014 р.), «Феномен шістдесятництва в контексті літератури ХХ століття» (Острог, 1–2 квітня 2014 р.), «Філологія: сучасний погляд на вивчення актуальних проблем» (Запоріжжя, 17–18 лютого 2017 р.), «Україна в світових війнах та людських конфліктах ХХ – на початку ХХІ століття» (Харків, 20 листопада 2019 р.), «Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства» (Суми, 16–17 квітня 2020 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення та практичні результати дослідження викладені у 13 статтях, 12 – у фахових виданнях України, а одна – у закордонному виданні.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається з анотації, вступу, двох розділів (з відповідними підрозділами), висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (270 позицій). Загальний обсяг дисертації – 202 сторінки, із них – 184 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету та завдання, визначено об'єкт і предмет роботи, окреслено теоретико-методологічну базу, висвітлено наукову новизну, пояснено практичне значення отриманих результатів, наведено відомості про апробацію та авторські публікації, інформацію щодо структури та обсягу дисертації.

У першому розділі «**Теоретичне обґрунтування феномену „тихої лірики“**» досліджено генезу, вияви та становлення поетичного феномену в міжнаціональному літпроцесі радянського простору 1960–80-х рр., визначено самобутні риси «тихої поезії» та науково-теоретичну базу у вигляді кодової системи.

У підрозділі **1.1. «Генеза та характерні вияви „тихої лірики“ в українському літературному процесі»** виявлено ідейно-мотивні та художні паралелі творчості українських митців різних поколінь: від Г. Сковороди, поетів-романтиків, митців доби Розстріляного відродження, неокласиків тощо до представників поетичної генерації 60–80-х рр. ХХ ст. Підкреслено тяглість опоетизації етнорелігійних та пейзажних мотивів, психоемоційного стану ліричного героя в контексті концепту безголосся, що стало фінальним для «тихої лірики».

У літпроцесі ХІХ–ХХ ст. увага зосереджувалася на фольклорній тематиці, що особливо популяризувалося в українському романтизмі (О. Афанасьєв-Чужбинський, М. Костомаров, А. Метлинський, Я. Щоголів, ранній Т. Шевченко). Хвиля національно-культурного пригнічення у ХХ ст. активізувала увагу до фольклорних мотивів у творчості В. Свідзінського, М. Рильського, А. Малишка та «тихих ліриків», зокрема П. Мовчана, В. Підпалого, Д. Чередниченка. «Тихі» зображали минуле крізь призму етнографізму, а їхній «стишений» патріотизм виглядав як завуальований бунт («Ріг достатку» І. Жиленко, «Колискова для сина» А. Кичинського).

У «тихій ліриці» поглиблена медитативність, звернута до витоків земного існування, характеризується ідеями «релігійного гатунку» (Д. Чижевський), – духовного очищення й удосконалення, що прикметно для *релігійного екзистенціалізму* («Вечірня елегія» І. Жиленко, «Молитва» С. Йовенко), екстраполює традицію попередників: О. Афанасьєва-Чужбинського («Прощання»), В. Забіли («Туга серця»), М. Костомарова («На добраніч»), А. Метлинського («Розмова з покійними»), Я. Щоголева («Серденько»), М. Філянського («Я до молитви не вернусь...»), Олександра Олеся («Каїн. Хам»), М. Драй-Хмари («В високій келії, самотно-таємничій»), М. Рильського («Саломея»), М. Зерова («Голгофа», «Христос», «Чистий четвер»), Б.-І. Антонича (збірка «Книга Лева»), Ю. Клена («Потоп») та ін. в естетичному контексті.

Репрезентація емоційної сфери ліричного героя свідчить про перейнятність митців психологічним станом людини, її душевними поривами (кордоцентризм Л. Талалая у вірші «Немає правди вище мами...», А. Скирди – «Лише сон»). У «тихій ліриці» поглиблена медитативність, звернута до витоків земного існування, вбирає релігійне чуття. Митці прагнули досягнути щастя у родинному колі, що дисонувало з активізмом «пролетаря-гегемона».

Актуальність художнього зображення світу природи зобразилася в поетичному русі «тихої лірики» (С. Йовенко, І. Жиленко, А. Кичинський, П. Мовчан,

В. Підпалый, Л. Скирда, Л. Талалай, Д. Чередниченко та ін.), що продемонстрував натурфілософський підхід не в поодиноких ліричних спробах, а в масштабніших осягах. У «тихих» людина уподібнювалася довікілью (книга «Жива і скошена тече в мені трава» А. Кичинського, цикл віршів «День трави» Л. Скирди), що уможливило заглиблення у внутрішній світ ліричного героя, підкреслюючи його психологічну розгубленість та суспільно-ідеологічну ізоляцію.

«Тихі лірики» втечею в природу протестували супроти суспільних і техногенних помилок та ідеалів НТП. Вони відновили бачення людини як мірила справедливості, маніфестуючи естетичні принципи своєї творчості, чим впливали на формування гуманізму в посттоталітарному суспільстві. Філософською парадигмою «тихих поетів» став *екзистенціалізм*. Атмосфера постійного страху та болю формувала українську «екзистенційну людину», буттєвий вимір якої відзначався «межевими ситуаціями» (К. Ясперс), що почасти спонукали до суспільної ізоляції, формуючи духову «шевченківську людину» (М. Шлемкевич).

Образ самотності притаманний творчості Я. Щоголева, М. Філянського, Є. Плужника, В. Свідзінського, інтерпретований художньо у М. Зерова та М. Рильського, властивий і «тихим поетам» («Десь там» В. Підпалого, «Біля межового каменя» П. Мовчана), у ліричного героя яких відчуття тотального контролю викликало потребу ізоляції, зумисного відчуження. Тож безголосся звучало промовистіше за будь-який вербальний комунікативний акт чи дидактизм віршів.

Потреба усамітнитися була зумовлена прагненням ліричного героя віднайти істину, приглушену метушливою буденною повсякденністю. Так актуалізувався «досвід порожнечі» (С. Кіркегор) – тиша – стан, який здатен досягнути той, хто прагне спокою («Я буду шукати тиші» В. Свідзінського, поетичні збірки «Дні» та «Рівновага» Є. Плужника, «Тиша. Рондо» М. Рильського, «Тиша в цій хаті» М. Воробйова, «Скільки перемито різних днів» П. Мовчана, «Тихим усміхом світла» С. Йовенко, «Тихі в чеканні дерева» Л. Талалай та ін.). В онтологічному ракурсі *naturalis silentio* позиціонувалося прихованою гармонією, здобутою в зумисній самоізоляції.

Концепт безголосся (*homo silentio* та *naturalis silentio*¹) поставав однією із провідних форм опонування владі («Тиша» у пізній творчості М. Рильського, «Мовчать» М. Воробйова, «Запитальне» П. Мовчана, «Іди, моя поезіє, іди!» А. Кичинського, «Мовчати» Д. Чередниченка та ін.). Його маркерами є самозаглиблення, буттєві рефлексії, роздуми над мистецьким покликанням.

Зв'язок «тихих» зі сквородинською традицією полягав у етнографічному та релігійному декодуванні буття, кордоцентричній демонстрації сприйняття світу, натурфілософських роздумах над земним життям, екзистенційному зображенні його переваг і недоліків – «світ ловив їх» (Я. Щоголева, М. Філянського, Д. Фальківського, В. Свідзінського, Є. Плужника, Б.-І. Антонича, Олександра Олеся,

¹ Теоретичні концепції тиші й мовчання в зарубіжній і вітчизняній науковій думці окреслили полісемантичність авторського трактування кодів безголосся. У нашій терміносистемі природна тиша – *naturalis silentio*, а людське мовчання – *homo silentio*, що увиразнює ідеологічні, онтологічні та естетичні аспекти поетичної творчості ХХ ст.

М. Рильського, М. Воробйова та ін.) намарно – вони «втікали у себе». Осмисливши трагедійність буття в тоталітарному суспільстві, поети не прагнули загального визнання, але присвятили себе мистецькій самореалізації. Їхній ліричний герой прислухається до душевних поривів, емоційно осмислює істинні реалії життя, існуючи в спільних ритмах із природою, що підкреслює натурфілософський фокус зображення його внутрішнього світу.

У підрозділі **1.2. «Рецепція „тихої поезії“ у теоретичних та історико-літературних осмисленнях»** акцентовано увагу на формуванні та реалізації поетичного феномену в міжнаціональному контексті радянського простору др. пол. ХХ ст., що в українському літпроцесі номінується поетичним рухом.

Учені, які студіювали концептосферу «тихих», удавалися до наступних визначень: «поетичний тишизм» (М. Рябчук), «„тиха“ лірика» (В. Моренець), «тиха хвиля новобранців» (В. Дончик), «задушене відродження» (І. Дзюба), «камерна поезія» (О. Кривуляк) тощо; нами обрано дефініцію – «тиха лірика»¹, що найдоцільніше в традиційному науковому трактуванні.

У літпроцесі 1960–80-х рр. виокремлюємо «гучну» поезію – загальноновизнану творчість, якій було властиве екстравертне спрямування на свідомість мас (І. Драч, В. Коротич, Б. Олійник, Д. Павличко), вірші поетів Київської школи та оточення (М. Воробйов, Г. Чубай), творчість «мовчазних»/дисидентів (Л. Костенко, В. Стус, І. Калинець, І. Світличний та ін.) і «тихих ліриків» (І. Жиленко, С. Йовенко, А. Кичинський, Л. Талалай, П. Мовчан, В. Підпалій, Л. Сकिрда, Д. Чередниченко та ін.).

«Тихі лірики» завуальовано стали ініціаторами «естетичної революції», бо писали про культурні здобутки без компартійної риторики нерідко в мінорному тоні. Поети обирали позицію «подвійних стандартів»: їх не можна назвати «гвинтиками» системи, але вони не були й опозиціонерами, радше «творчими маргіналами», які самореалізувалися в художніх стратегіях «тихості». Відповідно до їх естетики призначення поезії полягало у творенні прекрасного, що стало своєрідною опозицією комуністичному та соцреалістичному канонам, апелювало до незаангажованого підходу.

У літпроцесі др. пол. ХХ ст., а саме в російській (Г. Горбовський, А. Жигулін, В. Казанцев, С. Куняєв, А. Передреєв, А. Прасолов, М. Рубцов, В. Соколов, Н. Тряпкін, О. Чухонцев, О. Фокін) та болгарській (А. Андрієв, В. Башев, Г. Богданов, С. Гачев, А. Гкерманов, Г. Джагаров, І. Динков, К. Донков, К. Йосифова, Б. Іванов, К. Кадійський, К. Ковачев, Л. Левчив, Д. Методієв, К. Павлов, П. Парушев, В. Попов, В. Тачев, І. Теофілов, Б. Христов, І. Цанєва, Х. Фотєв) літературах також функціонувала «тиха лірика», що свідчить про актуальність виникнення цього феномену, який став відповіддю на політичну та культурну ситуацію як всередині країни, так і за її межами. Зауважуємо, що український феномен «тихої поезії» все ж таки більш споріднений із болгарським, який акцентував увагу на національній самоідентифікації та індивідуальній громадянській позиції поета (Г. Джагаров, І. Цанєв). Нівеляційні догми марксистсько-ленінської естетики зумовили

¹ За браком однотайності у номінуванні поетичного феномену обираємо усталену дефініцію «тиха лірика». Для її синонімічного ряду вживатимемо дефініцію «тиха поезія» та похідні форми від них.

відчуженість болгарських «тихих» до офіційного культурного процесу ХХ століття, викликаючи у ліричного героя стан тотальної самотності. Натомість у російській «тихій ліриці», де ідеологічний компонент практично був відсутній унаслідок тиску з боку держави, простежувалося глибинне осмислення концепту безголосся у трактуванні онтологічних істин (С. Куняєв, М. Рубцов, Н. Тряпкін, О. Чухонцев та ін.). Альтернативою оспівування НТР у творчості «тихих поетів» трьох країн стало звернення до традицій, моральних-етичних орієнтацій народного досвіду та світу природи.

За допомогою генераційного підходу з означником *поетичного руху* та на основі врахування напрацювань літературознавців, виділяємо гурт репрезентантів феномену «тихої лірики», не претендуючи на класифікаційну вичерпність. Звужуємо представництво, виокремлюючи персоналії *І. Жиленко, С. Йовенко, А. Кичинського, В. Підпалого, Л. Скирди, Л. Талалая, П. Мовчана, Д. Чередниченка*. Письмо кожного з ліриків відзначається неповторним стилем, домінуванням пейзажних, інтимних та філософських мотивів, нерідко поєднаних.

Митців, які входять до концептосфери «тихої лірики», на нашу думку, об'єднує модерна творча свідомість, обіперта на онтологічні засади багатовимірної концепції світу, сповненого динамічних потоків життя (індустріальний та науковий прогрес), а також на духовний досвід нації та знаковий мімесис. Систематизуємо їхню творчість за такими критеріями, як *«аполітична відстороненість»*, *«творчий маргіналізм»*, *«художня „тихість“»*, *«ідеологічне мовчання»*, *«екзистенційне одинакування»*, *«натурфілософічність»*, *«обмеження патріотичної риторики»* та *«неактуальність космізму»*. У процесі творчої еволюції поети модернізувалися, збагатилися новими техніками, хоча не це становить їхній образотворчий «мейнстрім». У їх творчості відзначаємо спільні риси змісту і форми з художнім доробком попередників та сучасників (поети-романтики, митці доби Розстріляного відродження, неокласики, представники Київської школи тощо).

Тож *«тиха лірика»* – поетичний рух 1960–80-х рр., позбавлений у творчості політичної риторики й ідеологічної дидактичності, якому властиві онтологічні роздуми, апеляція до олюдненої та одухотвореної природи як невіддільного компонента гармонійного існування на землі, пріоритетне відтворення психоемоційного стану людини, її моральної концептосфери. Художнім підметом ліричного оприявлення «тихої поезії» є концепт безголосся, сфокусований на тріаді «традиція-природа-естетика».

У підрозділі **1.3. «Кодові домінанти художньої системи „тихої лірики“»** з'ясовано ідейно-мотивні та образні константи й домінанти віршів представництва «тихої» поезії, специфіку моделювання їхнього поетичного універсуму крізь призму коду.

Поняття коду² для аналізу поетичного феномену «тихої лірики» детермінувало вживання «езопівської мови» у віршах для зображення прихованої позиції ліричного героя (*«творчий маргіналізм»*), яка проявлялася в апеляції насамперед до естетичних критеріїв, а не провладних вимог (*«аполітична відстороненість»*). Унаслідок цього виокремлено мотиваційний каркас «тихої лірики», який, із нашого погляду,

² Дефініція «код», зважаючи на суспільно-політичну і культурну ситуацію 1960–80-х рр., на нашу думку, є найдоцільнішою для розкриття головних мистецьких маркерів феномену

складається з *етнографічного, релігійного, натурфілософського, кордоцентричного, естетичного, медитативного та екзистенційного* кодів, що ґрунтовно експлікують ідейно-мотивну та художню систему «тихої поезії».

Усвідомлення національної ідентичності в епоху її нищення, значення етнічних звичаїв і традицій сформувало прагнення митців творчо зобразити ментальні риси нації, що активізувало *етнографічний код* поетичного феномену («Казка про зозулю» А. Кичинського, «Запросини» В. Підпалого, «Вербичка» Д. Чередниченка та ін.). Ця національна заґрунтованість виявилася своєрідною культурною опозицією до політично ангажованої поезії, що підносила утопічне майбутнє, етнопам'ять народу усувалася на творчий маргінес.

Християнські релігійні образи й сюжети зазнали суттєвої авторської обробки. У жанрі «немолитовної» молитви чулися звернення «тихих» до Всевишнього як мірила моральності та справедливості. Сила волі особистості – лейтмотив *релігійного коду* («Розкаяння блудного сина» А. Кичинського, «Був день – пам'ятаєш плазучого змія?» П. Мовчана тощо).

Природа – оберіг душевної гармонії людини – стала осердям *натурфілософського коду* («Над морем» Л. Талалая, «Осінь. Скрипка» І. Жиленко, «У степу» В. Підпалого, «Місяць вплив...» Л. Скирди тощо). У віршах відтворено внутрішній стан ліричного героя, його ізольованість від технократичного світу та зосередженість на ритмах природи.

Лірико-психологічне, часом драматичне зображення емоцій ліричного героя, його почуттів до близьких, до навколишнього світу притаманне *кордоцентричному коду* «тихої поезії». Акцентується чуттєва сфера, домінує кохання, любов до свого роду, батьківщини. Образ серця постає символічним живлом, у якому духовність індивіда проявляється в моральності, а найголовніше – в любові до світу («Віхола любові» І. Жиленко, «Тобі, любове, вірю...» Л. Скирди, «В тобі освячений...» П. Мовчана, «Тиха елегія» В. Підпалого, «Солодкий сон» Л. Талалая тощо).

Естетичному коду «тихої поезії» 1960–80-х рр. властиве прагнення ліричного героя відкрито висловлюватись, бажання відчувати себе повноцінною особистістю, незалежною від офіціозу («Недуга» І. Жиленко, «Ви любите поезію?» С. Йовенко, «Діалог із собою» Л. Скирди, «Найдивніша доля поета» Д. Чередниченка). У їх творчості акцентується увага до естетичних пріоритетів людини, звучать розмисли про покликання та призначення митця, які виводили ліричних героїв на пошук гармонії в урбанізованому світі, а це, своєю чергою, призводило до ідентифікації духовного «Я».

Невербальний діалог *ego* та *alter ego* – характерний для *медитативного коду* В. Підпалого («У вересні»), Л. Талалая («Memento mori»), І. Жиленко («Вже встигають у ночах») та ін., фокусувався на філософських категоріях простору, руху та часу, онтології людського й природного буття.

Виняткового значення набув у ліриці «тихих» екзистенціал болю, викликаний страхом перед самотністю, розлукою чи смертю, «фірмовий» для *екзистенційного коду* («Десь там» В. Підпалого, «Пекельний труд – писати листи» Л. Скирди, «Чорна година» Л. Талалая тощо), в якому семантичні поля самотності відзначалися як негативним, так і позитивним фокусом.

У другому розділі «**Ідейно-естетичні особливості моделювання домінант „тихої лірики“**» досліджено функцій й особливості фольклорних мотивів і образів,

виокремлено індивідуальні й спільні особливості поетичної інтерпретації релігійних мотивів, систематизовано художню парадигму пейзажів крізь призму натурфілософії, проаналізовано особливості кордоцентричного світу ліричного героя, морально-естетичні тлумачення ролі поета й поезії в обмеженому соцреалістичному просторі др. пол. ХХ ст.

У підрозділі **2.1. «Художнє відтворення етнічного та релігійного універсуму „тихої лірики“»** проаналізовано модерну інтерпретацію етнографічних і релігійних мотивів, які у 1960–80-х рр. приховано впливали на формування світогляду крізь призму народних звичаїв та християнських традицій.

У підрозділі **2.1.1. «Естетична специфіка літературних етнографізму та фольклоризму»** досліджено міжсистемну естетичну взаємодію фольклору та літератури, яка характеризувалася взаємодоповненням усних і писемних жанрів. Представники «тихої лірики» вдавалися до синтезу цих двох літературних систем, прагнучи універсального аполітичного самовиразу.

Одним із провідних фольклорних жанрів в етнічному універсумі «тихої лірики» стала *казка*, яка збагатила поезію естетичними кліше (традиційні та числові формули, казкові персонажі тощо), наприклад, у П. Мовчана («Ой наїхалися семигоряни із-за семи гір»), Д. Чередниченка («Був собі») та ін. Буття у світі технічного прогресу маркувалося крізь призму онтологічного бачення автора в опоетизованій казці Ірини Жиленко «Життя, як воно є».

Етнографічному коду підпорядкована громадянська тематика, де зображення *національної ідентифікації* відбувається на генетичному рівні (скіфи, роси тощо) («Скіфські сонети» В. Підпалого, «Із росів я» Д. Чередниченка), що пояснює прагнення ліричного героя до фізичної та духовної свободи, які формували моральні домінанти нації («Ой, упав же я...» А. Кичинського, «Козак Мамай» П. Мовчана тощо). І хоча у таких віршах патріотизм загалом набував мінорного звучання, проте з сер. вісімдесятих тон поезії гучнішав, митці почали критикувати режим сміливіше. Звернення до жанру *пісні* супроводилося поетизацією традиційних народних атрибутів, що сприяло розширенню семантичних горизонтів художньо опрацьованої етносимволіки. Представники «тихої лірики» стилізували вірш під народну пісню, майстерно відтворюючи у ній змагання запорожців чи долі селян («Ранок» В. Підпалого). Вони оновили опоетизацію фольклорних метаморфоз – перетворення жінки у *птицю* чи *тополю* («Синя птиця» С. Йовенко, «Тополя» Д. Чередниченка та ін.).

В колі засимільованих «тихими» фольклорних жанрів виразимо *колискові пісні*, що в натурфілософському, есхатологічному та онтологічному аспектах («Ріг достатку» І Жиленко, «Коли в серці печаль затліє» Л. Талалая, «Коліскова для сина» А. Кичинського) супроводжувалися мінорною демонстрацією «художньої „тихості“».

У ліричній номенклатурі музичних інструментів «тихої поезії» першість належить *сопілці* («На два голоси» П. Мовчана), *трембіті* та *скрипці* («Мертві трембіти» й «Дідова скрипка» Д. Чередниченка), що інтерпретуються в естетичному й онтологічному аспектах. Музика – невіддільний компонент фольклорного багатства – стала в поетичному тексті кодом духовності.

Митці змальовували звичаї, традиції та вірування, обряди українців –

ворожіння, сватання й весілля (І. Жиленко, С. Йовенко, П. Мовчан, Д. Чередниченко), що розкривали їх світогляд, ментальність. У цьому контексті функціонував образ вишивки, зокрема *рушника* та *сорочки* («Важкий дубовий хрест» С. Йовенко, «Ти живеш на вершині писанки» Д. Чередниченка тощо).

Провідне місце в художній системі «тихої лірики» належить орнітообразам *зозулі*, яка віщувала короткочасність життя («Зозуля» В. Підпалого), *лелеки* й *ластівки* – птахів родинного затишку та сімейної ідилії («Лелеченько, леле...» Д. Чередниченка, «Як ти нас знайшла» Л. Скирди), а також *солов'я* – носія добрих новин («Соловейку маленький» П. Мовчана), урешті *крука* – вісника смерті («Вечірне» П. Мовчана). У фольклорних мотивах домінував світ природи, у якому концепт безголосся створив естетичну атмосферу для медитативних рефлексій не лише над минулим українського народу, а його існуванням «тут і тепер».

У підрозділі 2.1.2. «Самобутні проєкції християнських мотивів» доведено, що лірична рецепція віршів здійснювалася крізь призму християнської екзистенції *релігійного коду*, підкреслюючи духовне світовідчуття автора в соцреалістичному суспільстві, яке відкидало віру загалом, однак апелювало до Бога-вождя.

Релігійний універсум «тихої лірики» підкреслив зрослу роль духовності в технократичному суспільстві др. пол. ХХ ст. Християнські мотиви апелюють до морально-етичних домінант буття. Релігійне його трактування в соцреалістичному суспільстві відбувалося на онтологічно-антропологічному рівні художньої семантики та зображало людину в її уподібненні, домінуванні або покорі перед Усевишнім («Обручі» П. Мовчана, «Твори, художнику, твори» А. Кичинського, «Поставлю я новий Афон» Д. Чередниченка). Ототожнення Господа зі світом природи актуалізувало *язичницькі мотиви* у творчості І. Жиленко («Розмова»), А. Кичинського («Язичницький мотив»), Д. Чередниченка («Жива душа») та ін.

Релігійні мотиви «тихих» сповнені прагненням до морального самовдосконалення і пропонують *naturalis silentio* у невербальному спілкуванні з Богом у формі *молитви-подяки* та *молитви-прохання* («Вечірня елегія» І. Жиленко, «Молитва» С. Йовенко, «Боже! Звільни мою душу...» П. Мовчана). Художнє осмислення локусу *храму* («Андріївська церква дощової ночі» А. Кичинського) та постаті *священнослужителя* («Повернення в Караваї» В. Підпалого) велось у полісемантичному спектрі: від обоження до осуду.

Інтерпретаційний рівень «тихої лірики» характеризується філософським та релігійним прочитанням мотивів, образів і притч Старого та Нового Завітів, естетичним перенесенням їх компонентів у ліричні тексти ХХ ст. Майстерне тлумачення старозавітних сюжетів про *Едемський сад* належить П. Мовчанові («Вічна основа») й Л. Талалаєві («Первозданність»); *братовбивство Каїна та Авеля* – П. Мовчанові («Поріг») і Д. Чередниченкові («Легенда»); *виведення євреїв із єгипетського рабства* – Л. Скирді («Свята трійця») та Д. Чередниченкові («Не хочуть вівці од водопою»). В цих творах окреслювалися як аберації у становленні особистості, так і соціальні проблеми створення морального суспільства з «незатертими» етичними цінностями. Похідне від цих проєкцій критичне осмислення *культу вождя-Месії* С. Йовенко («На банкетах розбрату») та П. Мовчаном («Материк») як утілення тоталітарної системи. У віршах такого плану домінує мотив нескореності, що активізує «*екзистенційне одинакування*» ліричного оповідача в антирелігійному суспільстві др. пол. ХХ ст.

Новозавітні історії про *блудного сина*, *таємну вечерю* чи *зраду Юди Іскаріота й Петра* у творчості «тихих» відзначалися ліро-психологічною глибиною та філософсько-релігійною втаємниченістю. У новозавітних алюзіях зображувалися милосердя та любов до ближнього, перманентно властиві українській культурі. «Тихі поети» засуджували моральну деградацію особистості, зраду та підлабузництво, визнавали необхідність духового бунту проти антигуманної системи.

У підрозділі **2.2. «Натурфілософські та кордоцентричні рефлексії „тихої поезії“»** доведена витонченість опису психоемоційного стану ліричного героя у взаємодії зі світом природи, її крайобразів, де досягається душевний спокій та виникають гуманістичні почуття любові до Батьківщини, дому й родини, коханих людей.

У підрозділі **2.2.1. «Світ природи: поетика пейзажних мініатюр»** досліджено художні образи в змалюванні *ландшафтних, сезонних і добових* пейзажів у *натурфілософському* коді. Людина позиціонується залежною від навколишнього світу та його законів, унаслідок чого популяризуються пантеїстичні мотиви, засуджується згубний вплив науково-технічної революції на навколишнє середовище.

Натурфілософське осмислення світу природи, який домінував у «тихих», спричиняло відновлення емоційного стану ліричного героя, позбавляло його самотності, спричиненої не лише ситуаціями особистого життя, а й обставинами соціально-політичної дійсності та творчим *«екзистенційним одинакуванням»*. Провідним у плані критичного ставлення до наслідків НТР став мотив *чорнобильської трагедії* в «Акустиці Прип'яті» С. Йовенко, «Гра з вогнем» Д. Чередниченка та багатьох ін.

Мистецька візія природи підкреслювала у «тихих» красу *сільського* («Чому я кожен рік тікаю з міста» Л. Скирди), *лісового* («Розчиняє в собі» Д. Чередниченка), *степового* («Степ» Л. Талалая), *гірського* («Життєва гора» П. Мовчана) та *мариністичного* («Море» В. Підпалого) крайобразів. Їх опис супроводжувався естетизацією довкілля, гедоністичним сприйняттям світу, спокоєм унаслідок духовного єднання із природою. Актуалізувалася *урбаністика* (І. Жиленко, А. Кичинський, П. Мовчан, Л. Талалай), в емоційній палітрі якої переважав мотив самотності ліричного героя, котрий прагнув повернутися у світ природи для досягнення психологічної рівноваги.

У *сезонних пейзажах* постав річний календарний цикл життя природи, в якому закладена як негативна («Луна» Л. Талалая, «Зима, зима» Д. Чередниченка), так і позитивна семантика *«художньої „тихості“* («Тихим усміхом світла» С. Йовенко, «Тихі в чеканні дерева» Л. Талалая та ін.). *Naturalis silentio* у творах 80-х рр. ХХ ст. при моделюванні ритмів буття природи втрачало свою актуальність, підкреслюючи зміну естетичної парадигми «тихих ліриків», які частотніше своєю творчістю почали заперечувати власну «тихість».

Поетика *добових описів* виконує функцію репрезентації внутрішнього світу ліричного героя, його емоційної сфери, а також краси рідної землі, – середовища, якому «розвинутий» соціалізм 1960–80-х рр. завдав непоправних втрат природних ресурсів. Окрім «стишеного» сприйняття довкілля («Елегія тополі» С. Йовенко, «Літній день затихне...» А. Кичинського та ін.), добові пейзажі позначали

депресивний стан людини, яка під впливом технізації відчула загрозу втрати ідентичності («У синьому небі, в сивому, остиглому небі» С. Йовенко, «Вивірюється темрява...» П. Мовчана).

В підрозділі 2.2.2. «„Філософії серця“ у творчості „тихих поетів“» проаналізовано чуттєвий спектр ліричного героя, сфокусований на гуманістичних ідеях любові до рідної землі, домівки, родини, коханих.

Естетичні шукання «тихих» вилилися у висококласне зображення психології людини, її емоційної сфери, вияві пієтету щодо простору існування, що склало основу *кордоцентричного коду*. Інтимні переживання маркували моральність, а найголовніше – гуманізм, адже сфера особистісного поступалася виробничим потребам, втрачалася увага до людини, до пошуку гармонії у стосунках.

Батьківщина в «тихих ліриків» поставала матір'ю, зокрема у П. Мовчана («Перед дзеркалом») і В. Підпалого («Вічна тема»), декларувала «стишений» патріотизм А. Кичинського («Україні») та Д. Чередниченка («Два крила»), ототожнювалася з природою у В. Підпалого («Тихій елегії») тощо.

Відданість родині та любов до батьківського *дому* свідчать про важливість рідного обійстя в житті українців. Дім в контексті «художньої „тихості“» та «*натурфілософічності*» окреслив ностальгійні спогади про дитинство, проведене на малій батьківщині, яка ототожнювалася із земним раєм А. Кичинським («Дзвенить павутинка»), П. Мовчаном («Тепло – холод»), В. Підпалом («Моринська елегія»), Д. Чередниченком («Тут і хмарка не так пливе...») тощо. Частотним у художній практиці «тихих» був мотив життєвої дороги людини.

Прагнення розкрити духовність ліричного героя, його ставлення до *неньки* реалізувалося через архетип матері-годувальниці, яка постає мірилом моральної досконалості у П. Мовчана («Край тіні власної ти...»), Л. Талалая («Немає правди...»), Л. Скирди («Вірші для мами»). «Художня „тихість“» влучно підкреслила увагу митців до психоемоційного стану людини, взаємостосунків із рідними.

Не менш важлива у «тихій ліриці» поетизація образу *батька* – сильної особистості, мудрого порадника та годувальника сім'ї, означена нюансуванням пейзажності у межах натурфілософської дикції, відтворенням почуттів ліричного героя, який ностальгує за дитинством, вдаючись до медитативних роздумів над швидкоплинністю часу в координатах «*екзистенційного одинакування*» П. Мовчана («Я віддирав себе від світу»), Л. Скирди («Лише сон»), Д. Чередниченка («Вишневий сніг») та ін.

Основу кордоцентричного коду «тихих ліриків» склав концепт *любові*. Інтимні переживання ліричного героя/героїні свідчать про щирість, відданість та повагу до своїх обранців («Віхола любов» І. Жиленко, «В тобі освячений, сполучений любов'ю» П. Мовчана, «Тобі, любове, вірю, як раніше» Л. Скирди). Не чужий «тихим» біль від розлуки або зради коханого/коханої («Еврідика» С. Йовенко, «Зимова ніч», «Межа» Л. Талалая).

У підрозділі 2.3. «Естетичні та екзистенційні модуси „тихої лірики“ 1960–80-х рр.» осмислено становлення та естетичне призначення мистецтва в соцарті, проаналізовано медитативний імператив, сфокусований на темпоральних категоріях часу, простору та руху в екзистенційному сприйнятті дійсності крізь призму усамітнення/самотності, болю та страху.

У підрозділі 2.3.1. «Естетика „тихого“ слова» доведено, що нав'язлива русифікація та дискримінація художнього слова в культурному процесі СРСР вже наприкінці шістдесятих років актуалізували прагнення «тихих поетів» естетизувати його в аполітичному контексті.

Девальвація інакомовленням соціалістичних догм («творчий маргіналізм») органічно влилась у «тиху лірику» 1960–80-х рр., однак громадянська позиція її представників назагал не позначалася радикальним запереченням соціалістичної дійсності. Бажання системи контролювати всі сфери життя спричинило внутрішню деградацію багатьох письменників, які продукували політично замовну поезію, псевдохудожньо розбудовували *культ вождя, партії*. В умовах творчої свободи кінця вісімдесятих років ХХ ст. така псевдолірична мімікрія стала об'єктом іронічного висміювання А. Кичинського («Мемуари»), П. Мовчана («Кілька задряпин на дні казана»), Д. Чередниченка («Озвалася сурма») – і це при тому, що у шістдесятих та сімдесятих «тихі лірики» свідомо відсторонювалися від політичної тематики.

Німотні сімдесяті, апогей в історії «підрадянської» «тихої поезії», спонукали до плекання концепту *безголосся*, який кодував не лише медитації ліричного героя («художня „тихість“»), але в полісемантичному ракурсі тексту апелював до бунтівних настроїв «ідеологічного мовчання» у віршах «Час прози» С. Йовенко, «Запитальне» П. Мовчана, «Чого» Д. Чередниченка тощо. Так формувався характер «тихого» незгодного оповідача, який відкрито не критикував суспільно-політичну ситуацію. Митці намагалися дотримуватися калокагатії, яка базувалася на художній концепції «природа-естетика-людина», поєднуючи зовнішню досконалість із внутрішньою гармонією *ego* та *alter ego*, ототожнених із формою та змістом.

Авторські роздуми щодо становища митця в культурному процесі др. пол. ХХ ст. актуалізували образи *вірша* та *поета* – демонстрантів естетичної концепції «тихих ліриків», в І. Жиленко («Темний дощ»), С. Йовенко («Ви любите поезію?»), А. Кичинського («Іди, моя поезіє, іди!»), В. Підпалого («Ямб»), Л. Скирди («Діалог із собою»), Д. Чередниченка («Коли стоїш ти над душею»). Заручники політичної данності «пізнього» СРСР, «тихі» своїм завуальованим неприйняттям тогочасних реалій увиразнили трагізм людського існування, поглибивши психологію «екзистенційного одинакування» митця в тоталітарному суспільстві. Їхні пошуки призначення поета, шляхів єднання людини з природою, вилилися в *естетичному коді* у «*натурфілософічність*», супроводжену здебільшого «художньою „тихістю“».

У підрозділі 2.3.2 «Філософічність „тихих“: індивідуальні осяги» досліджено зображення темпоральної категорії часу – вікових періодів життя людини, що лягло в основу *медитативного коду*, а також проаналізовано концепти самотності та смерті, які актуалізувалися в *екзистенційному коді* «тихої поезії».

У світогляді «тихих ліриків» панівне місце посіли критичні філософські роздуми над універсаліями буття в суспільстві НТР й поза ним, проаналізовані в *медитативному коді*. Рефлексії ліричного героя над власною екзистенцією та віком породжували думки про *час*. Він у дусі «творчого маргіналізму» номінувався поетами соціальним («Дводільність» П. Мовчана, «Час» Л. Талалая), «екзистенційного одинакування» – індивідуальним (емпіричним) («Початки» П. Мовчана) та «художньої „тихості“» – сакральним («До матері» В. Підпалого).

Прагнення переглянути минуле прикметне осмисленням екзистенції людини в різних її станах у певний хронологічний відтинок життя, у взаємодії природи й урбаністичного світу.

Зображення *дитинства*, *юності* («Досвід і молодість» С. Йовенко, «Від листопаду вседенного» П. Мовчана, «Нехай» В. Підпалого, «Мені назустріч дерево ішло» Л. Скирди, «Птиця» Л. Талалая та ін.), *зрілості* («Погляд вечірній» А. Кичинського) і *старості* («Вже встигають у ночах» І. Жиленко, «Сонет тридцятого літа» В. Підпалого, «Memento mori» Л. Талалая тощо) відтворило розмаїту гаму почуттів радості та спокою, яким протиставлялися розпач і тривога, подібно до того, як гедоністичному сприйняттю – відчуття тотальної самотності й покинутості.

Багатогранність осмислення буття на землі у світлі *екзистенційного коду* «тихої лірики» характеризувалось репрезентацією полісемантичного концепту *самотності* («екзистенційне одинакування»). Прагнення ліричного героя злитися з довкіллям, у цей спосіб осягнути спокій та внутрішню гармонію викликало стан *позитивного усамітнення* («Світло осені» І. Жиленко, «Я так люблю години самоти!» С. Йовенко, «Жовтий лист» Л. Скирди тощо). Спричинена соціальними та особистісними факторами відчуженість ліричного героя «тихих ліриків» набуває станів *особистісної* («Елегія про минуще» В. Підпалого, «Пекельний труд – писать листи» Л. Скирди), *відчужуючої* («Осінній плин» Л. Талалая) та *самовідчужуючої* самотності («Традиційне» П. Мовчана), зображення яких супроводжується концептом безголоссям (тишею та мовчання).

При зображенні *смерті* С. Йовенко («І замкнулося коло. Ой!..»), П. Мовчан («Я лугом йду – назустріч вітер віє»), Л. Талалай («І зазвучало над землею») та ін. описували емоції ліричного оповідача («екзистенційне одинакування»), вдаючись до концепту безголосся, який підкреслював інтимність переживання, зумовленого втратами близьких. Антигуманний модус *війни* самобутньо моделювався С. Йовенко («Метаморфози (Фашизм 70-х)»), В. Підпалом («Колодязь»), Л. Талалаєм («Птиця») та ін. із фіксацією душевного спустошення значної частини суспільства, всенародної атмосфери мовчання, яка викликала стан тотальної самотності.

У **висновках** сформульовані підсумкові положення роботи.

Систематизуючи підходи літературознавців у дослідженні української поезії 60–80-х рр. ХХ ст., маємо підстави визначати творчість «тихих» поетичним рухом, адже поняття «рух» не співвідносне із прогресом, а тому не прочитується адекватно в час його створення, не має локальних проявів (географічного осередку, естетичного маніфесту, лідера тощо), йому властиве поєднання традицій та новаторства, нормативів і творчої свободи, пасеїзму й експериментаторства.

Під впливом суспільно-політичних реалій 60–80-х рр. ХХ ст. «тихі лірики» як поетичний рух поєднали творчі зусилля осмислення тріади «традиція-природа-естетика» в контексті *homo silentio* та *naturalis silentio* – «ідеологічного мовчання» й «художньої „тихості“». Їхні ідейно-естетичні здобутки в плані зображення ментальних витоків рідної націосфери, пластичне моделювання пошуків себе у світі природи («*натурфілософізм*») й крізь призму «екзистенційного одинакування» творили нову якість незаангажованого естетично-вартісного мистецтва «*аполітичної відстороненості*» – «творчого маргіналізму», суверенності особистості та її внутрішнього життя.

Поетичний рух «тихих» став характерним проявом культури др. пол. ХХ ст., у якому провідне місце посідав тісний взаємозв'язок між світом природи та людини, що в українській літературній традиції знаходило місце у творах Г. Сковороди, Я. Щоголева, М. Філянського, Олександра Олеся, П. Тичини, Є. Плужника, Б.-І. Антонича, В. Свідзінського, Д. Фальківського, М. Рильського, М. Воробйова та ін.

В українській «тихій поезії» 1960–80-х рр. актуалізується *натурфілософська* концепція. Через образи природи митці реагували на проблеми соціального, морального та естетичного гатунків, утворювали пасивне неприйняття політичної ситуації. Увага «тихих ліриків» зосереджувалася не на описі довкілля, а на взаємодії із ним суб'єкта, що сприяло філософському осягненню буття. Завдяки цьому поезія ставала маркером національного світовідчуття. Домінувала форма пейзажних мініатюр, в яких концепт безголосся творив естетичну атмосферу для медитативних рефлексій не лише над минулим українського народу, а його існуванням «тут і тепер». Так проявлялася *«аполітична відстороненість»* митців, яка реалізувалася у прагненні дистанціюватися від тогочасних політичних реалій.

Серед світоглядно-творчих орієнтирів «тихих ліриків», окрім натурфілософії, важливе місце здобув *кордоцентризм*. І. Жиленко, В. Підпалій, Д. Чередниченко, А. Кичинський, П. Мовчан, Л. Талалай та ін. опоетизовували чуттєву сферу ліричного героя, де чільне місце посідало звернення до витоків онтогенезу нації, багатой фольклорної спадщини, нероздільного духовного зв'язку із рідною землею, батьківським осередком, Батьківщиною, інтимних стосунків між закоханими чоловіком/жінкою.

Екзистенціалізм «тихих поетів» концентрувався на індивідуальному існуванні та самовираженні людини у тогочасному «театрі абсурду», відображаючи реакції на політичні, соціальні та побутові реалії доби. «Межові ситуації» формували у «тихих ліриків» маргінальну позицію спротиву – завуальовану спробу позбутися тиску та нав'язаних системою стереотипів. Такий протест вивільняв «тихих» із замкнутого кола радянської ідеології, бо заперечував традиційні тоталітарні псевдоцінності й обирав орієнтирами моральність, гуманізм, а найголовніше – духовну та творчу свободу. Прірва відчуження між поетом і суспільством породила гостру потребу творчої реалізації митців, що сприяло художній репрезентації стану самотності (*«екзистенційне одинакування»*). Втрата духовності та морально-естетичних орієнтирів спонукала до пошуків виходу із самітницького песимізму, відчуття покинутості у світі.

Екзистенційна проблематика в концептуальному корпусі «тихої лірики» трьох країн (України, Росії та Болгарії) як відповідь на суспільно-політичні реалії радянської дійсності тісно переплелася з онтологічним модусом свободи (ідеологічної чи творчої). Пошуки внутрішньої та зовнішньої незалежності фокусувалися на трансцендентних вимірах світу природи (натурфілософія), в якому зображується емоційний стан ліричного героя (кордоцентризм), його прагнення осягнути/позбутися самотності людини та її депресивних роздумів в тоталітарному суспільстві.

Самобутньою рисою поетичного феномену є *«художня „тихість“*», сфокусована на концепті безголосся, літературне потрактування якого посприяло розумінню переживань людини та її роздумів, суспільства і держави, прихованої громадянської опозиції автора, що спонукає виокремити *«ідеологічне мовчання»*.

Зауважено, що *homo silentio* та *naturalis silentio* в контексті «тихої лірики» характеризувалися семантичною неоднозначністю: у 60-ті р. ХХ ст. вони знаменували кризовий ідеологічний та ідейний стан суспільства, у 70-ті р. – завуальовану позицію політичного спротиву у формі «творчого маргіналізму», а також гармонізацію ліричного героя («художня „тихість“»), зумовлену втечею у світ природи, в неоднорідні 80-ті р. поступово втрачали актуальність. «Тихі лірики» осмислювали естетичне призначення ліричного слова не лише маркуванням неприйняття режимної блокади культури, але й через зображення трагічності існування української духової людини в тоталітарному СРСР.

Кодовий характер художньої системи «тихих поетів» був зумовлений їхнім прагненням використовувати інакомовлення та підтексти як провідні засоби «творчого маргіналізму». Серед масштабних філософських та естетичних реєстрів поезики «тихих» виокремлено *етнографічний, релігійний, натурфілософський, кордоцентричний, естетичний, медитативний та екзистенційний* коди їх творчості, присвяченої зображенню насамперед етичних і моральних норм та мистецьких пошуків.

Тож «тиха лірика» прочитується як безпрецедентний і самобутній поетичний рух 60–80-х рр. ХХ ст., ідейно-естетичне спрямування якого під впливом української літературної традиції характеризувалося натурфілософським, кордоцентричним, екзистенційним і гуманістичним модусами. Вірші «тихих» стали символічним маркером неприйняття культурної та цензурної блокади епохи застою.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Шарагіна О. В. Художня концепція тиші в елегіях Володимира Підпалого. *Учені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. 2014. Т. 27 (66). № 1. С. 219–224.
2. Шарагіна О. В. Трансцендентні виміри тиші у філософській ліриці Василя Стуса. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2014. Вип. 47. С. 176–180.
3. Шарагіна О. В. Інтерпретація феномену тиші у творчості Василя Симоненка. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2014. Вип. 50. С. 136–139.
4. Шарагіна О. В. Художньо-семантичне осмислення концепту тиші/мовчання в поетичній палітрі Григорія Чубая. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2014. № 19 (296). С. 157–161.
5. Шарагіна О. В. Інтерпретація феномену тиші у компілятивних жанрово-стильових модифікаціях творчої палітри Василя Симоненка. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2015. Вип. 31. С. 243–253.
6. Шарагіна О. В. Художнє моделювання тиші та мовчання в поетичній палітрі Миколи Вінграновського. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. Т. 1. № 15. С. 84–87.
7. Шарагіна О. В. Темпоральні виміри тиші та мовчання в натурфілософському коді «тихої лірики». *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. 2016. № 1 (17). С. 285–292.

8. Шарагіна О. В. Генезис «тихої лірики» (1960–1980-х рр. ХХ ст.) в літературному процесі слов'янських народів (Україна, Росія, Болгарія). *Наукові праці: науково-методичний журнал*. 2016. Т. 277. Вип. 265. С. 92–97.
9. Шарагіна О. В. Естетичне призначення митця у поетичній творчості «тихих ліриків». *Теоретична і дидактична філологія: збірник наукових праць*. 2016. Вип. 23. С. 186–193.
10. Шарагіна О. В. Феномен «тихої лірики» як зміна провідного канону 60–80-х років ХХ століття. *Вісник Львівського університету*. 2018. Вип. 67. Част. 1. С. 43–49.
11. Шарагіна О. В. Художні паралелі естетичних пошуків у поетичному доробку неокласиків та «тихих ліриків». *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2018. Вип. 0. С. 102–107.
12. Шарагіна О. В. Світоглядно-філософські та ідейно-стильові доміанти літературного феномену «тихої лірики». *Закарпатські філологічні студії*. 2018. Т. 3. Вип. 3. С. 29–34.
13. Шарагіна О. В. Кодова парадигма «тихої лірики» в українському літературному процесі 60–80-х років ХХ століття. *East European Scientific Journal. Wschódnoeuropejskie Czasopismo Naukowe*. Warszawa, 2016. Vol. 3, №1 (5). P. 110–115. – Польща.

Анотація

Шарагіна О. В. «Феномен української „тихої лірики“ 60–80-х років ХХ століття» – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2020.

Дисертацію присвячено дослідженню «тихої лірики» – поетичного феномену др. пол. ХХ ст., який у міжнаціональному контексті радянського літературного простору номінується *поетичним рухом* крізь призму модерної творчої свідомості та знакових особливостей індивідуального стилю митців. Адже поняття «рух» не співвідносне із прогресом, а тому не прочитується адекватно в час його створення, не має локальних проявів, йому властиве поєднання традицій та новаторства, нормативів і творчої свободи, пасеїзму й експериментаторства.

У контексті українського літпроцесу осмислено суспільно-громадянську й творчу позицію «тихих поетів», естетична програма яких полягала в суб'єктивізації незалежності літератора від політичної догматики та насаджених «згори» ідеологічних критеріїв творення поетичного тексту. Зазнавши «внутрішньої міграції», митці об'єдналися навколо тріадної концепції «традиція-природа-естетика», з якої виокремилися самобутні риси «тихої поезії»: в ідеологічному ключі – це «аполітична відстороненість», «творчий маргіналізм», «ідеологічне мовчання»; у морально-естетичному – «натурфілософічність» та «художня „тихість“»; в особистісно-емоційному – «екзистенційне одинакування». Систематизовано та диференційовано ідейно-художню систему «тихої лірики», яка на основі екзистенціалізму, кордоцентризму, натурфілософії, естетизму та гуманізму актуалізувалася в *релігійному, етнографічному, натурфілософському, кордоцентричному, естетичному, медитативному та екзистенційному* кодах.

На підставі синтетично-аналітичного вивчення концепту безголосся, доміантного у віршах митців, встановлено: тиша (*naturalis silentio*) й мовчання (*homo silentio*) не лише статично декодували навколишній світ, позбавлений динамізму, розвою, та сприяли розкриттю психоемоційного стану людини і її роздумів, а й демонстрували загальносуспільну ситуацію та завуальовану громадянську позицію автора. Наголошено, що концепт безголосся у «тихій поезії» вісімдесятих років ХХ ст. унаслідок поступових змін радянської дійсності втрачав свою актуальність, що зумовило появу мажорних мотивів і риторики національних сподівань.

Ключові слова: «тиха лірика», тиша (*naturalis silentio*), мовчання (*homo silentio*), код, натурфілософія, кордоцентризм, екзистенціалізм, естетизм

Аннотація

Шарагіна О. В. «Феномен української „тихої лірики“ в 60–80-х роки ХХ століття» – Рукопис.

Дисертація на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 – украинская литература. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2020.

Дисертація посвящена дослідженню «тихої лірики» – поетического феномена другої половини ХХ століття, котрий в міжнародному контексті радянського простору номінований нами поетическим рухом лірики крізь призму сучасного творчого свідомості і знакових особливостей індивідуального стилю поетів. Вже поняття «рух» не відноситься до прогресу, а тому не читається адекватно в час його створення, не має локальних проявів, йому властиво поєднання традицій і новаторства, нормативів і творчої свободи, пасивності і експериментаторства.

Значущо громадсько-громадянську і творчу позицію «тихих» поетів в контексті українського літпроцесу, естетическа програма котрих заключалась в суб'єктивізації незалежності літератора від політическої догматики і насаджених «зверху» ідеологіческих критерієв створення поетического тексту. Постраждавши від «внутрішньої міграції», поети з'єдналися навколо триодної концепції «традиція-природа-естетика», з котрої виділилися самобитні риси «тихої поезії»: в ідеологіческому ключі – це «аполітична відстороненість», «творческий маргіналізм», «ідеологіческе мовчання»; в морально-естетическому – «натурфілософичність» і «художественна тишина»; в особистісно-емоційному – «екзистенціальне самотність». Систематизовано і диференційовано ідейно-мотиваційну і художественну систему «тихої лірики», котра на основі світоглядних основ екзистенціалізму, кордоцентризму, натурфілософії, естетизму і гуманізму, актуалізувалась в релігійному, етнографіческому, натурфілософському, кордоцентричному, естетическому, медитативному і екзистенціальному кодах.

На основі синтетическо-аналітического вивчення концепту безмовності, доміантного в лірическому світі поетів, встановлено: тишина/*naturalis silentio* і мовчання/*homo silentio* не тільки статически декодували оточуючий світ, позбавлений динамізму, розвитку, а й сприяли розкриттю психоемоційного стану людини і його роздумів, а й демонстрували загальносуспільну ситуацію та завуальовану громадянську позицію автора. Відзначено, що концепт

безмолвия в «тихой поэзии» 80-х гг. в результате постепенных изменений советской действительности терял свою актуальность, что обусловило появление мажорных мотивов и риторики национальных ожиданий.

Ключевые слова: «тихая лирика», тишина-*naturalis silentio*, молчание-*homo silentio*, код, натурфилософия, кордоцентризм, экзистенциализм, эстетизм.

Abstract

Sharagina O. V. “Ukrainian phenomenon of “silent poetry” in 60–80-ies of the XXth century” – Manuscript.

Dissertation to receive a candidate’s degree in philological sciences, specialization 10.01.01 – Ukrainian Literature. – National Pedagogical University named after M. Drahomanov, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2020.

This thesis is focused on “silent poetry” – a poetic phenomenon of the second half of the XXth century, which is nominated by our poetic movement in the context of the generational approach. The researcher examined the social and civic position of poets in the context of Ukrainian literary process, whose aesthetic program consisted in the independence from political dogma that imposed ideological criteria for the creation of poetic text. As a result, a significant number of poets suffered from “internal migration” and united around a triad aesthetic conception of “tradition-nature-aesthetics”.

We singled a group of representatives of “silent poetry” without claiming to be classifiable and exhaustive. Narrowed the representation is narrowed, highlighting the creative personalities of I. Zhylenko, S. Yovenko, A. Kychynsky, V. Pidpaly, L. Skyrda, L. Talalai, P. Movchan, D. Cherednychenko.

We systematized and differentiated theoretical framework of the “silent poetry” based on such philosophical principles as existentialism, heart centralism (or philosophy of heart) and natural philosophy, that evolved into a code system with the domination of religious, folk, natural-philosophic, heart-centered, aesthetic, meditative and existential codes.

We determined distinctive features of “silent poetry”: in the ideological significance it is “apolitical detachment”, “creative marginalism”, “ideological silence”; in the moral and aesthetic significance – “natural philosophy” and “lyrical silence”; in the emotional significance – “existential loneliness”. The poems characterized by restrictions on patriotic rhetoric, lack of cosmic motives and “pseudo-civilizational” results of scientific and technological progress. Therefore, the receptive decoding of the poetic works of “silent” poets actualized the eco and critical approach, by means of which realized a veiled rebellion realised against the system that destroyed the environment. Poets denied the external construction of society and the social experiment of the USSR.

In the process of a comprehensive study the role of folklore motives, individual and group dominants of poetic interpretation of religious ideas, motives and images through the prism of natural philosophy have been investigated. The lyrical paradigm of landscape, seasonal and daily landscapes have been systematized. We comprehended the meditation and the imperative of ontological truths in the hermetic poetry and substantiated the conceptual paradigm of existential perception of reality of “silent poetry”.

Concepts of voicelessness marked with philosophical, religious and non-verbal orientation were focused on the formation of human consciousness and became a means of representing the ideological and aesthetic position of the author. Based on the synthetic and

analytical study of the concept of voicelessness, there have been established established dominants in the poetry of poets – “silence” (“naturalis silentio”) and “silence” (“homo silentio”). It didn’t only decode the statically world, which hadn’t dynamic development, it helped to reveal the psychological and emotional state of the man and his thoughts. They also demonstrated the latent civic position of the author. It is emphasized that the concepts of voicelessness of “silent poetry” in the 1980s due to the gradual changes in Soviet reality lost its relevance, which actualized patriotic motives.

Therefore, taking into consideration the key characteristics, there has been formulated the following definition of this phenomenon: “silent poetry” – a poetic movement of the 1960–80’s, devoid of political rhetoric and ideological didactics, characterized by lyrical modeling of ontological reflections on mental origins and human existence in society and beyond it, appeals to humanized and spiritualized nature as an integral component of harmonious existence on the earth, the priority reproduction of the psychological and emotional state of a man, his moral conceptosphere. The subject of their lyrical manifestation is the concept of voicelessness, focused on the triad “tradition-nature-aesthetics”.

Thus, the poetic phenomenon of “silent poetry” became a kind of reaction of Ukrainian poets to the political and cultural situation of the USSR. XX century demonstrated the syncretism of modern creative consciousness. It formed on the basis of the cultural experience of previous generations (H. Skovoroda, representatives of the Shot Renaissance, neoclassicists, etc.), developing common principles for the organization of ideological and thematic and artistic material. An alternative to glorifying the ruling regime of the gerontocrats and the scientific and technological revolution was the appeal to nature, value moral orientations, popular experience and spiritual origins of culture. The leitmotives of “silent poetry” didn’t concern ideology but aesthetics, they traced a deep understanding of human existence, the interpretation of existential truths.

Key words: *silent poetry, silence (naturalis silentio), silence (homo silentio), code, natural philosophy, heart centralism, existentialism, aestheticism.*